

magijsko saznanje nadrealnog

bojan jovanović

O nadrealnom je razvijeno vrlo precizno shvatanje u okviru magijskog pristupa i saznanja sveta. Kao magijski cilj, nadrealno se može približno odrediti pojmom čudesnog koje, prema Bretonu, »svetli na krajnjem vrhuncu životnog kretanja i obuhvata čitavu osećajnost«. Suprotstavljeno, dakle, fantastičnom, koje pripada kategoriji izmišljotina bez relevantnih posledica, magijsko, tj. čarobnjačko čudo je potrebno, kako se smatra, prvenstveno da bi se potvrdili prethodni stavovi o moći magije. Ogledalo, kao najobičnije i najneobičnije magijsko oruđe, predstavlja ne samo etimološku odrednicu čudesnog, već i osnovnu determinantu druge realnosti koja stavlja u sumnju argumente čula i utemeljuje realnost jednog drugačijeg sveta. Već iz ovoga se može zaključiti vrlo duboka veza između vekovne tradicije nadrealnog u magijskom saznanju i nadrealističkog afiniteta za magiju kao proverenou metodu za ostvarenje određenih ciljeva.

U svom prvom Manifestu nadrealizma iz 1924. godine, Breton čitavom drugom delu ovog proglašenja daje naslov *Tajne nadrealističke magijske umetnosti*. Utvrđujući da je ovaj svet sazdan vrlo malo po meri čovekove misli, Breton nadrealizmom sugerira mogućnost jednog apsolutnog nekonformizma. Suprotstavljajući utvrđenim konvencijama inspirisano je mogućnošću ponovnog stvaranja sveta. U tom smislu treba razumeti nadrealističko nastojanje za rušenjem naročito onih inhibirajućih kulturnih konvencija koje sputavaju duhovnu invenciju i imaginaciju. Pisani nadrealistički sastavi, uputstvo da se ne biste više dosađivali u društvu, kao i ironični recepti za držanje govora, pisanje lažnih romana i drugo, samo su neka od nadrealističkih sredstava bliska vitalističkom integralnom duhu stvaralaštva, spremnom da iznese na svetlo dana pulsirajući sadržaj jednog imaginativnijeg sveta. Tajnu nadrealističke magijske umetnosti konstituišu komponente arhajskog iskustva koje omogućuju delotvornost magijskog čina. Najpre, to je vremenski segment označen kao »magijsko vreme« koje našim postupcima daje poseban značaj. Identifikovano sa svetim vremenom nastanka sveta, magijsko vreme je prvobitno vezano za mogućnost transcendiranja sveta. Manifestacija svetskog je trenutak stvarnog otpočinjanja sveta, a težnja za reaktualizacijom ovog početka vrlo je izražena u nadrealističkom nastojanju uspostavljanja neposrednih veza s iskonskim silama stvaranja. Ispod nadrealističkog nekonformizma naslućujemo organizovanje haosa prema pravilima koja osmišljavaju trenutak jednog novog kulturnog početka. Odbacivanje dotadašnjih pravila je jedno od osnovnih nadrealističkih pravila, koje dopušta da na scenu ponovo stupi kreativna sila nesvesnog u onom demijurškom trenutku događanja nazvanog »slučaj«. »Magija je baš u tome«, smatra Dušan Matić, »što se u izvesnim slučajevima, ono što se spontano dešava, čini kao da je namerno. Kao da neka nevidljiva ruka vodi. I uvek se ispostavlja da je ta ruka nemoguća, nepostojeća. I u tome je sva draž tzv. slučajeva«. Međutim, da bi slučaj u svoj svojoj svetlosti obasjao i dogradio stvaranje, potrebno je očekivati ga, verovati u njega i preporučiti se njegovoj magijskoj snazi. Okupljeni zajedničkim verovanjem u duh umetnosti, umetnici znaju da jedino njihove sopstvene mentalne snage mogu biti kreativni izvor nove umetničke prakse. U tom smislu je za članove nadrealističke grupe bilo važno postizanje određene duhovne saglasnosti, stvorene prvenstveno žrtvovanjem individualnog »ja« u cilju uspostavljanja jednog psihološkog jedinstva izraženog, između ostalog, i u programu zajedničkih težnji. Kohzionna snaga kolektivnog duha postala je najekonomičniji modusni skalpel kojim je trebalo osloboditi individualnu i reaktivnu moć svakog pojedinca.

Kao način usmerenja čovekove volje, magija je utoliko efikasnija ukoliko se u nju više veruje. Nasuprot razumu, volja je u magijskom saznanju činilac preobražavanja sveta u delo moći. Svet je takav zato što sebi govorimo da je takav. Međutim, kada prestanemo sebe ubeđivati u realnost ovog poretka stvari, i naša slika sveta doživljava radikalnu preobrazbu. Bit magije, kako ističe Kastanedin učitelj don Huan, sastoji se u zaustavljanju unutrašnjeg monologa. Vremenska razlika između učestvovanja u događanju i naše svesti o tome može poslužiti kao osnova za razvijanje poznate magijske teme o odvojenoj realnosti, ali ovom prilikom treba prvenstveno ukazati na analognost nadrealističkog nastojanja ka neposrednom iskustvu našeg nesvesnog s izvornim magijskim modelom saznanja, baziranim na sopstvenoj empiriji bazičnih saznanjnih elemenata.

U čovekovom duhu duboko je ukorenjeno verovanje u magijsku moć umetnosti, smatra psihoanalitičar Kris, što je ujedno i presudno uticalo na shvatanje da su samo određeni ljudi, unutar jedne zajednice, mogli da se bave umetničkom delatnošću, tako i na zabranjenu prirodu ove delatnosti. Zato su se za umetnička dela stvorena u okviru ovakvih shvatanja obično aplicirala tumačenja o prevladanom iskušenju i prekršaju važećih zabrana u pogledu umetničkog stvaranja, jer se samo umetničko stvaranje, delomice, identifikovano s moći demijurga, smatralo prerogativom božanstva. Umetnička veština se smatrala vrstom magijske delatnosti koja se kombinuje sa specijalizovanim veštinama i teorijskom aspektom magije, vezanim za proročansku viziju sveta. Delotvornost imaginarnog ispoljava se naročito u slučaju uspostavljene kontrole nad njegovom snagom. Sve što zamislimo u mašti, veli Svetjs, ostvariće se u stvarnosti našeg života. Međutim, različit od realnog, već druge stvarnosti pretpostavlja ne samo druge principe svog postojanja, već i sasvim drugačiju metodu stvaranja. Činjenice uobičajene

objektivističke realnosti, sagledane u okviru pragmatičke racionalnosti, nisu relevantna »grada« sveta odvojene stvarnosti. Proširena percepcija, san, senke, sile nesvesnog – samo su neke od opštih, ali i temeljnih »opeka« pomoću kojih se ostvaruje realna mogućnost »drugog«. U odnosu na dominantu važećih shvatanja, tzv. alternativna znanja, obuhvaćena najširim magijskim odnosom prema svetu, predstavljaju za savremenog čoveka, spremnog da prihvati njihovu vrednost kao istinski izazov sopstvenom duhovnom iskustvu, jednu od značajnih saznanjnih alternacija. Model alternativnog, tj. magijskog saznanja naročito je izražen kao konstitutivni element savremenih umetničkih poetika u raznim domenima umetničkog stvaralaštva. Nadrealizam je, kako ističe Gustav Rene Hoke, dosta od svoje poetike i metode stvaranja crpeo s vrela »magije«. Pomenuli smo na početku ovog rada Bretonovu inspirisanost magijom u cilju predstavljanja tajne nadrealističke umetnosti. Na ovom mestu treba reći i to da i u ovom poznijem delu »Umetnost magije«, Breton, polazeći od Novalisovog određenja da se magija umetnosti sastoji u mogućnosti proizvoljne upotrebe činjenica čulnog sveta, razvija sopstvenu magijsku umetnost našeg doba, inspirisanu nadrealističkim prodorom u svet druge stvarnosti našeg bića.

Metod organizovanja i vođenja plamena sopstvene mašte izražavao je neophodnost racionalizovanja i ekonomisanja s tek otkrivenom beskrajnom psihičkom snagom nesvesnog. Sistematizujući paranoju kao vid sopstvenog nadrealističkog umetničkog viđenja, Salvador Dalí je svoje idolopoklonstvo paranoji, kao paroksističkom obliku narcisoidnog psihotičkog stanja, iskoristilo kao *spiritus movens* svoje celokupne umetničke prakse. Negujući svoj narcisoidni libido, Dalí je ljubav prema sopstvenoj ličnosti razvio do egzistencijalnosti drugog »ja«, koje se kao dvojni otvara prema mogućnosti inkarniranja i u nekom drugom simbolu. Obrazlažući u teorijskom radu »Truli magarac« svoju paranoično-kritičku metodu udvajanja slike, Dalí ističe upravo ovu mogućnost oličena u bezbroj imaginarnih simbola. »Dvostruka slika«, piše Dalí, »(čiji primer može da bude slika konja koja je istovremeno i slika žene) može se produžiti nastavljanjem paranoičnog postupka, tako da je postojanje druge opsesivne ideje dovoljno da se pojavi i treća slika (slika lava, na primer), i tako redom, sve do broja slika ograničenog jedino stepenom paranoičnosti mišljenja«. Ova Dalijeva partija šaha sa samim sobom, ujedno je i igra protiv racionalnog koji u umetnosti neminovno uvek gubi igru. Proučavajući vrlo studiozno pojedine alhemijske spise, Jung je otkrio psihološki sadržaj alhemijskih procesa. Duh žive, *mercurius duplex*, u tim procesima predstavlja princip ujedinjenja suprotnosti: *coniunctio oppositorum*. U Dalijevoj poetici, stvaranje dvostruke i višestruke predmetnosti moglo bi se označiti alhemijskim principom *solve*, koji samo u svojoj početnoj fazi ima karakteristike rastvaranja, ali se već u sledećem koraku konstituisanja umetničkog predmeta može istaći ona druga komponenta alhemijskog procesa nazvana *coagule*, bez koje nema umetničke sinteze, niti jedinstvenog i autentičnog pogleda na svet.

Mada je još Tristan Cara ugradio ideju »vrhovne tačke« u svojoj dadaistički program, kao jedan od ciljeva sintetičkog aspekta dadaističkog umetničkog delovanja, svoj pravi ezoterijski sjaj ideja »vrhovne tačke« će dobiti, opet, tek u Bretonovom drugom nadrealističkom manifestu iz 1930. godine. Već u samom početku svog drugog proglašenja Breton određuje ovu tačku kao sam cilj nadrealističke aktivnosti. »Sve ide k tome«, piše on, »da se veruje da postoji izvesna tačka duha gde život i smrt, stvarno i zamišljeno, prošlost i budućnost, saopštivost i nesopštivost, ono što je gore i ono što je dole prestaju da budu protivrečno viđeni. Dakle, uzaludno je tražiti od nadrealističke aktivnosti neku drugu pokretnu snagu do samo nadu u odlučnost«. Snaga volje se ovde, kao i u magijskom konceptu saznanja, ističe kao najvitalnija saznanjna komponenta. Ukazujući na princip primordijalnog jedinstva koji u magijskoj akciji ima poseban značaj, Breton radikalno ukida svaku protivrečnost i bilo koju dihotomiju. Novi pogled na materijal, pokazao je to još de Sosir, stvarajući novi predmet. Bretonova »vrhovna tačka« gleda nudi integralno sagledavanje stvarnosti blisko prvobitnom magijskom konceptu osećanja i saznanja sveta. »Rešen da seče na živo, (nadrealizam) zatvara sve iverne izlaze: ni svet, ni svest. Čak ni svest sveta, ni svest svesti. Nema oduška, osim leta kroz krov: uobrazilje« (O. Paz).

Lična snaga imaginacije je uslov neprekidnog prevazilaženja racionalnih ograničenja i promena uobičajenog toka života. U kontekstu ove ideje koja relevantnost novog iskustva, javlja se i saznanje o tome da nam u susretu s drugačijim iskustvenim sadržajem značenje mogućnošću našeg tumačenja. Posezanje za sistemima koji bi pružili adekvatna tumačenja novih saznanjnih iskustava uvodi distancu naučne objektivnosti u kojoj isparava aura neposrednog doživljajnog znanja. »Tamo gde savremeni čovek oseća uzbuđenje koje potiče od izuzetnog, neponovljivog i značajnog saznanja ili susreta«, ističe Vojin Matić, »čovek prošlosti imao je svoja magična ili verska viđenja. Čovek davne prošlosti nije sumnjao u realno postojanje stvari koje je iskusio u svojim viđenjima. On ih je samo po uzbuđenju razlikovao od stvarnih utisaka, od ovog sveta. Tako su za njega nastale dve realnosti, srodne kao čulna iskustva, ali različite u sferi u kojoj je smatrao da se odvijao«. Podvajanje realnosti imalo je u istorijskoj perspektivi za posledicu predimenzioniranje značaja racionalnog i pežorativan odnos prema magiji. Uviđajući aktuelnost magijskog znanja, prvenstveno kroz aspekt njene otvorenosti prema samosaznajnom procesu umetničke prakse, Breton je potrebu za vraćanjem i razumevanjem magijskih saznanjnih pretpostavki ugradio u svoj revolucionarni projekt za radikalnu promenu dotadašnjih umetničkih shvatanja i važećih estetskih kriterijuma. Od stepena naše sposobnosti da prihvatimo nadrealistički projekt za poboljšanje života i umetnosti, zavisi hoćemo li mu pridati partikularno ili univerzalno obeležje. Nadrealistički magijski monizam, koji je odbacivao svaki dualizam duha i materije u cilju što adekvatnijeg sagledavanja ljudskog bića kao mirkokosmosa sposobnog da osvaja znanja o sebi i dolazi do zakona što vladaju svemirom, vratio je čoveku ponovo šansu da, nasuprot unificirajućoj težnji savremene kulture, proširi i ispravi granice ljudskog razumevanja i stvaranja pouzdajući se u vrlinu i snagu svog srca. Poetska komponenta magijskog saznanja predstavlja peramnetni izazov koji se otkriva u nagoveštaju dubine do koje doseže umetnička težnja. U nadrealističkoj praksi reafirmacija magijskog izvršena je prvenstveno u okviru poetske alternacije tadašnjim umetničkim kanonima. Proglašavajući za kriterijum realnosti intezitet poetske vizije, Breton ističe da se može smatrati za kretena svaki »onaj ko bi se još uvek opirao da vidi,

